
ŠTÚDIE

HODNOTA PRVÉHO VOJENSKÉHO MAPOVANIA (1769 - 1785) PRE VOJENSKÉ DEJINY SLOVENSKA

BOHUŠ KLEIN

KLEIN, B.: Value of the first military mapping for military history of Slovakia (1769 až 1785). *Vojenská história*, 4, 12, 2008, pp. 3–9, Bratislava.

The author of the study deals with the first military mapping. This mapping has been persistent and under the influence of German scientific literature it was also called the mapping of Francis Joseph I. or Joseph 's mapping. The main reason is that (1780 – 1790) from cartographical and financial point of view it was brought to an end during the reign of Francis Joseph I in 1785. The author emphasises the fact that the first military mapping of Hungary (1769 – 1785) is essential and valuable from historical and geographic, however mainly from cartographical point of view for the Slovak history. It was for the first time that the complete land of Slovakia was mapped in a medium scale of 1: 28 800. The cartographical mapping was managed directly in the terrain by military officers –surveyors under the command of Austrian Army General Staff in Vienna. It was the Army General Staff that assigned not only lower ranked assistant technicians and mapmakers, but most of all the surveyors–engineers.

Military History. Hungary 18th century. The first military mapping of Kingdom of Hungary.

Hoci počiatky mapového zobrazovania územia Slovenska siahajú do 1. tretiny 16. storočia, k skutočnému doceneniu analógových máp dochádza až v 18. storočí, keď sa topografické mapy stávajú aj dôležitým logistickým prostriedkom zabezpečovania vojenských činností armády v teréne. Vládnuce kruhy habsburskej monarchie preto mali eminentný záujem, aby vojenská generalita vojska používala presné topografické mapy veľkých mierok. A práve vďaka dôležitosti, ktorá sa v tomto období mapám prikladala, sa v Rakúskom štátnom archíve vo Viedni zachovali mapy v mierke 1 : 28 800 a nemecky písané vojenské opisy krajiny (*Militärische Beschreibungen*). Toto jedinečné mapové dielo je málo známe našej odbornej verejnosti, lebo do roku 1918 nebolo nikdy celkom odtajnené a nebolo v našej odbornej či populárno-vedeckej spisbe doteraz ani súborne publikované.¹

1 Mapy, hlavne však ich vojenské opisy monarchia až do svojho zániku v roku 1918 nikdy úplne neodtajnila. Hodnotu máp a opisov krajiny pre svoje národné dejiny, ako prví z nástupníckych štátov monarchie postrehli Slovinci a následne aj Chorváti, ktorí priebežne publikujú mapy a opisy vo viacväzkových edíciách. V roku

Pred viac ako dvesto rokmi sa na území Slovenska, ako integrálnej súčasti vtedajšieho Uhorska, ukončili práce na prvom podrobnom a ucelenom mapovaní našej vlasti, pre ktoré sa v našej historiografickej a kartografickej odbornej spisbe zaužívalo pomenovanie Prvé vojenské mapovanie. Toto mapovanie sa zo zotrvačnosti a pod vplyvom nemeckej odbornej literatúry zvykne nazývať aj Jozefínske mapovanie, alebo ako ho posledne nazvali naši jazykovedci Jozefské mapovanie. Nazýva sa tak preto, lebo v roku 1785 za panovania Jozefa II. (1780 – 1790) sa mapovanie Uhorska oficiálne dokončilo, a to nielen z kartografického, ale uzavrelo sa aj z finančného hľadiska.

Prvé vojenské mapovanie Uhorska (1769 – 1785) je pre historické a geografické, hlavne však kartografické dejiny Slovenska, veľmi dôležité a hodnotné, lebo počas neho sa po prvýkrát kompletne zmapovalo v jednotnej strednej mierke 1 : 28 800 celé dnešné územie Slovenska. Kartografické práce realizovali priamo v teréne vojenský dôstojníci kartografi-merníci pod priamym velením rakúskeho Generálneho štábu vo Viedni, ktorý pre túto úlohu vyčlenil z technických jednotiek armády monarchie nielen nižšie kádre pomocných technikov a kresličov, ale hlavne kartografov-inžinierov. Do Uhorska odvelili najmä radových dôstojníkov pôvodom z Čiech, Moravy a Sliezska, ktorí už mali skúsenosti s podobným mapovaním v týchto krajinách, a u ktorých bol väčší predpoklad, že v slovenských, zvlášť vidieckych oblastiach, sa lepšie uplatní ich slovanská jazyková príbuznosť pri komunikácii s domácim, slovenským obyvateľstvom. Práce na samotnom mapovaní boli urýchľované aktívnou pomocou a spoluprácou s dôstojníkmi posádok vojsk dislokovaných na území vtedajšieho Slovenska a stoličných úradníkov, ktorí poznajúc pomery svojich stolíc, mohli poskytovať vojenským kartografom cenné informácie. Vojenský kartografi rakúskej armády vtedy po prvýkrát premietli územie dnešnej Slovenskej republiky do 210 mapových listov v strednej mierke 1 : 28 800 a v rozmeroch 62 x 42 cm každého listu. Farebné, ručne kreslené a zoznamom mapovaných sídiel opatrené originály týchto máp sa nachádzajú v Rakúskom štátnom archíve vo Viedni, a doteraz na Slovensku neboli publikované. Mapy podávajú verný obraz slovenskej krajiny ešte pred začiatkom priemyselnej revolúcie v 19. storočí, a sú o to hodnotnejšie, že podrobne dokumentujú miestopisné a zemepisné danosti Slovenska v 2. polovici 18. storočia. Zvlášť hodnotné je, že mapy, ako aj vojenské opisy týchto máp vykonávali dôstojníci armády priamo v teréne. A práve z tohto dôvodu možno údaje uvedené jednak na mapách, a jednak vo vojenských opisoch považovať za nadmieru spoľahlivé, vierohodné a materiálne vecné. Tieto mapy, resp. archívny fond tohto mapovania, aj keď sa nenachádza na našom území, naša odborná kartografická literatúra pomerne podrobne kompilačne opísala na základe rakúskej, maďarskej a českej historiografickej a kartografickej literatúry, ale celkove možno rezumovať, že celý tento archívny kartografický fond je slovenskej odbornej verejnosti takmer úplne neznámy, nepublikovaný a bádateľsky preto ani nie je vyťažný.²

Už samotný názov Prvé vojenské mapovanie je evidentným dokladom toho, že hlavným zámerom a poslaním tohto mapovania boli účely vojenské, prioritne sledujúce vojenské zá-

2004 vydavateľstvo Arcanum v Budapešti vydalo mapy, ako aj vojenské opisy prvého vojenského mapovania Uhorska v elektronickej podobe na DVD nosiči. Tento materiál je však pre nepresnosti v slovenskom miestopise a iných reáliách len málo použiteľný.

2 Základné informácie o Prvom vojenskom mapovaní: PALDUS, J.: Die militärischen Aufnahmen im Bereiche der Habsburgischen Länder aus der Zeit Kaiser Josephs II. In: *Akademie der Wissenschaften in Wien 1919*. Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften, 63. Band, 2. Abhandlung, S. 58-74. PRIKRYL, L. V.: *Vývoj mapového zobrazenia Slovenska*. Bratislava : Vydavateľstvo Veda 1977, s. 481-493. KLEIN, B.: Jozefínske mapovanie. In: *Slovenská archivistika*, 34, 2, 1999, s. 78-88. PRAVDA, J.: *Stručný lexikón kartografie*. Bratislava : Veda 2003, s. 282-283.

mery, využitie a ciele. Generálny štáb rakúskej armády vo Viedni celú akciu zabezpečoval tak po stránke organizačnej a veliteľsko-operačnej, ako aj po stránke finančnej. Náklady na mapovanie Uhorska sa po jeho skončení v roku 1785 vyšplhali na nemalú čiastku 107 527 zlatých.³ Je to značná suma, hoci zvlášť historikom je všeobecne známe, že monarchia počas celej svojej existencie mala veľmi ďaleko do plnej štátnej kasy. Treba však zdôrazniť, že pre historické i kartografické dejiny Slovenska je toto mapovanie mimoriadne dôležité a veľmi hodnotné zvlášť z toho dôvodu, lebo počas neho sa po prvýkrát vôbec v jeho dejinách kompletne zmapovalo v jednotnej mierke celé dnešné územie Slovenska. Dovtedy sa mapy vyhotovovali väčšinou len pre majetkovo-právne účely, poznáme tiež mapy niektorých šľachtických panstiev, mapy niektorých miest a ich majetkov, a, pochopiteľne, banské mapy, ktoré zaujímajú v dejinách Slovenska 18. storočia osobitné postavenie.⁴

Záber Prvého vojenského mapovania sa vzťahoval na všetky územia patriace do domény rakúskej koruny Habsburgovcov. V roku 1769 sa prikročilo aj k mapovaniu severných stolíc vtedajšieho Uhorska, ležiacich dnes na území Slovenskej republiky. V tomto roku sa začalo mapovať aj územie Spiša v zdvojenej mierke 1 : 14 400, a týkalo sa len spišských miest a panstva Lubovne. Originály týchto máp sa nachádzajú v Štátnom archíve vo Viedni, a dovedna ich je 63 kusov, teda 63 mapových listov.⁵ Bolo to krátko pred delením Poľska, po ktorom sa po dlhých storočiach do Uhorska vrátil poľský záloh spišských miest a ľubochňanskeho panstva. Vrátenie poľského zálohu v 70. rokoch 18. storočia malo pre habsburskú monarchiu a Uhorsko zvlášť veľký zahranično-politický a medzinárodný význam, lebo z geopolitického hľadiska sa po niekoľkých storočiach završil geopolitický vývoj Spiša na jeho severnej hranici. K nepatrným zmenám hraníc medzi Slovenskom a Poľskom potom došlo až v priebehu 20. storočia. Zdá sa, že s mapovaním Spiša, vypracovanom nadporučíkom Seegerom v zdvojenej M: 1 : 14 400, paralelne prebiehalo i vojenské mapovanie severných stolíc Uhorska v jednoduchej M: 1 : 28 800. Týmito stolicami boli: Trenčín, Orava, Liptov, Turiec, Spiš, Šariš, Zemplín, Užská stolica, a Berežská stolica. Toto mapovanie sa realizovalo pod velením kartografa, nadporučíka, šľachtica von Motzela. Pod jeho velením sa vypracovalo 104 mapových listov z týchto stolíc spolu s vojenskými opismi jednotlivých sídiel. Ale začiatkom augusta v roku 1771 sa nadporučík von Motzel utopil vo vlnách Dunajca, pri dedine Jasoňsko, pri dnešnom Novom Saczi v Poľsku. Velenie nad vojenským mapovaním prevzal major Steinbacher, ktorý zmapoval oblasť dnešného Nowého Targu v Poľsku.⁶ V polovici roka 1772 však Mária Terézia svojím nariadením vojenské mapovanie Uhorska prerušila pre hroziacu vojnu s Francúzskom o španielske dedičstvo. Ale zdá sa, že pádnejším, pravým dôvodom zastavenia prác na tomto grandióznom projekte bol nedostatok finančných prostriedkov.

Vojenské mapovanie Uhorska sa obnovilo už v pokojnejšej dobe vládnutia Jozefa II. v roku 1782 pod velením plukovníka Andreasa von Neuva. Bola to pre kartografiu šťastná voľba, lebo von Ney bol vynikajúcim kartografom s obrovskými skúsenosťami mapovania v te-

3 PALDUS, J.: Die militärischen Aufnahmen...ref. 3, s. 9.

4 Kartografická tvorba spojená s vyhotovovaním máp rôzneho druhu a účelov dosiahla na území Slovenska v 18. storočí jednu z najvyšších úrovní vtedajšej Európy. Ba možno povedať, že kartografia prvej polovice 18. storočia, prezentovaná najmä dielom Samuela Mikovíniho, ovplyvňovala vývoj kartografie prinajmenej v stredoeurópskych reláciách. Slovenskú historickú kartografiu ešte len čaká vedecké zhodnotenie tohto obdobia, nehovoriac už o tom, že kartografické fondy našich archívov, najmä však Slovenského ústredného banského archívu v Banskej Štiavnici, uchovávajú jedinečné unikáty banských máp.

5 Kriegesarchiv Wien, Kartenabteilung B IX. a. 540.

6 PALDUS, Die militärischen Aufnahmen..., ref. 3, s. 63. BIELOVODSKÝ, A.: *Severné hranice Slovenska*. Vydala Ústredná správa Slovenskej ligy v Bratislave (asi 1946), s. 46-50.

réne. Ako svoj hlavný stan si zvolil mesto Trnavu, odkiaľ usmerňoval mapovanie zostávajúcej časti Uhorska v jednoduchej mierke 1: 28 800.⁷

Nedielnou súčasťou tohto mapovania sú vojenské opisy krajiny (militärische Landesbeschreibungen) v nemeckom jazyku, ktoré podrobne podľa jednotlivých sídiel odrážajú vojenskú, miestopisnú, zemepisnú, ale aj stavebnú, hospodársku a komunikačnú infraštruktúru mapovaných regiónov. Vojenské opisy sídiel, ktoré sú kartograficky zobrazené na mapách, má len toto mapovanie a nijaké iné. Jedinečnosť týchto opisov spočíva aj v tom, že ich vojenski kartografi vyhotovili priamo v teréne, ďalšie vojenské mapovania už vojenské opisy neobsahujú. Špecifické údaje o sídlach, pevných stavbách, vodstve, lesoch, lúkach a mŕčiaroch, hradských a cestách a okolitých vrchoch, predstavujú doteraz bádateľsky nevyťažovaný historicko-geografický a kartografický prameň s veľkou databázou informácií pre mnohé vedné odbory. Vojenské opisy sa v zásade obmedzujú vždy len na jedno sídlo (mesto, mestečko, dedina, osada, samota) a jeho najbližšie okolie s presne vymedzenými okruhmi sídliskovej, zemepisnej, ale najmä vojenskej problematiky. Údaje sa vpisovali do predtlačných rubrik dotazníkovej formy, ktoré mali odpovedať na otázky prioritného vojenského záujmu, ktorý spočíval v logistickom vyhodnotení priestoru krajiny pre prípadné vojenské operácie. Preto týmto opisom nemožno zazlievať stručnosť, vojenský slovník a neraz aj opomenutie dôležitých historických a iných skutočností, lebo si treba uvedomiť, že ich písali vojenski kartografi s technickým vzdelaním priamo v teréne, ktorých ľudské návyky a potreby sa v ničom neodlišovali od návykov a potrieb nás súčasníkov.

Prvým údajom týchto opisov je zaradenie sídla do administratívnej pôsobnosti príslušnej stolice v 18. storočí. Tento údaj je relevantný pre poznanie administratívnej príslušnosti toho-ktorého sídla do správnej pôsobnosti stolice. Je zaujímavé, že vojenski kartografi zaradovali sídla podľa starej správnej štruktúry územnej pôsobnosti stolíc a nezohľadňovali reformu Jozefa II. nového usporiadania štátnej správy. V nasledujúcej rubrike sú údaje o vzdialenostiach do susedných i vzdialenejších sídiel, ktoré sa udávajú v zlomkoch a v celých hodinách. Jedna hodina predstavuje čas na prekonanie vzdialenosti 5 000 krokov, čo zodpovedá 1/2 viedenskej míli, teda vzdialenosti cca 3, 8 km. Grafická legenda tejto vzdialenosti je uvedená na každej mape, čo podistým malo veľmi pragmatický význam v tom zmysle, že ten, kto používal mapu, mohol priamo na mape odmerať vzdialenosť i čas potrebný na prekonanie cesty do susedného sídla. Uvádzané vzdialenosti do susedných sídiel nám zároveň spresňujú lokálnu cestnú sieť a jej hustotu, pričom neraz musíme s údivom konštatovať, že cesty viedli aj cez také lesy a vrchy, ktoré sú z dnešného pohľadu celkom nepriechodné a ich trasy v teréne sledujú neraz len značky turistických chodníkov.

Oveľa hodnotnejšie sú pôvodné názvy dedín a miest, ktoré sa uvádzajú v originálnom znení, podľa vtedy ešte neustáleného jazykového a pravopisného zvykoslovia tých čias. Prepis týchto miestopisných, pôvodných názvov v nemeckej, maďarskej a slovenskej mutácii treba považovať za originálny historický prameň, ktorý nájde svoje adekvátne uplatnenie nielen medzi filológmi a onomastikmi, ale predovšetkým medzi regionálnymi historikmi a geografmi. Ako príklad uvádzame názvy mesta Jelšava: Jelssava, maď. Jolsva alebo Eltsch, alebo Jelschau, lat. Alnovia, mestečka Kysucké Nové Mesto: Neüstadtľ alebo Kisutza Ujhely alebo Horne Nove Meszto, mesta Žilina: Silein alebo Žilina alebo Solna, dediny Stará Bystrica: Stara Dedina alebo Alt Bistricz alebo Ó Besztercze a dediny Vyšná Slaná: Wissnya Slana, Felső-Sajó, Ober-Salz. Pri tejto rubrike možno jednoznačne konštatovať, že toto mapovanie nám dokumentuje nielen textovo (ale aj kartograficky) najpodrobnejší, systematic-

7 PALDUS, Die militärischen Aufnahmen...ref. 3, s. 65-71.

ký miestopis sídiel, ba zdá sa, že aj najstarší a najkompletnejší, ktorý sa zachoval k dejinám Slovenska druhej polovice 18. storočia. Mnohé z týchto sídiel dnes už nejstujú, niektoré splynuli s inými, niektoré zanikli v dôsledku výstavby údolných nádrží a priehrad, alebo ako v prípade majerov úplne vymizli či už v dôsledku kolektivizácie, alebo súčasnej privatizácie vidieka. To bol aj prípad prístenných hostincov.

V ďalšej rubrike pevných stavieb (Solide Gebäude) sú uvedené všetky stavby dôležité z vojenského hľadiska, teda obrany, prípadne ich logistického využitia pri presunoch a zásobovaní vojska. Týka sa to hlavne hradov, kaštieľov, kostolov a kláštorov, zemepanských domov a dvorov, tiež majerov, mlynov, píl, sýpok, hostincov, páleníc, prípadne iných z pevného materiálu, teda kameňa a tehly postavených stavieb. V skutočnosti je to sumár všetkých objektov vojenského záujmu, neraz aj so stručnými poznámkami o ich vojenskom význame v prípade vojenského konfliktu. Z hľadiska dnešného poznania a potrieb vedeckých odborov, hlavne pamiatkovej starostlivosti, však veľkým nedostatkom týchto opisov je, že vojenská kartografi venovali málo pozornosti hodnoteniu umelecko-historického a stavebno-architektonického stavu objektov, ich údaje sa skôr obmedzujú na suchý výpočet objektov a akúsi hrubú inventarizáciu stavieb vojenského významu a záujmu. Tento negatívny moment však zasa na druhej strane vyvažuje ich pôdorysná a zástavbová (stavebná) štruktúra v mikropriestore jednotlivých sídiel, ktorá je podrobne v príslušnej kartografickej mierke zobrazená na mape. Kartografi tohto mapovania boli dokonca takí dôslední detailisti, že farebne vyznačovali aj druh zástavby, červenou farbou označovali murované stavby a čiernou drevené stavby. Táto rubrika je z hľadiska slovenských vojenských dejín najdôležitejšia, lebo kartograficky na mapách, ale aj slovné v textoch sú pomerne podrobne opisované objekty vojenského významu. Týka sa to najmä hradov a pevností, ktoré ešte v 18. storočí plnili svoje obranné, vojenské funkcie. Vojenské opisy mimoriadne pozornosť venovali aj opevneným stredovekým mestám, najmä však kvalite mestských múrov.

V rubrike vodstva (Wässer) sa opisujú všetky rieky a potoky pretekajúce príslušným sídlom, pri niektorých je uvedená aj šírka a hĺbka vodného toku, ako aj jeho dobový názov, hoci pomenovanie, hlavne pri menších potokoch, sa vždy neuvádza. Sú tu údaje o priechodnosti tokov, ako aj o ich korytách, brehoch, mostoch a brodoch, tiež o kvalite vôd, hlavne, či voda je pitná pre ľudí a zvieratá. Určitou nevýhodou tohto materiálu je uvádzanie dĺžkových mier v krokoch a stopách, čo v mnohých prípadoch zvädza ku generalizácii, lebo v texte ani na mape nie je presne udané miesto, kde kartografi merali šírku a hĺbku vodných tokov. Z vojenského hľadiska však táto rubrika má dôležitý význam najmä preto, lebo charakterizuje vodné toky a ich priechodnosť povozníctvom a na koňoch.

Ďalšia rubrika lesov (Wälder) podáva základné informácie o okolitých lesných porastoch a stromoch ako univerzálnom materiáli, využiteľnom vo všetkých oblastiach ľudskej činnosti tých čias. Zároveň sa v mnohých prípadoch uvádza druh lesa a jeho vojenská osobitosť v tom zmysle, či je les priechodný a akým spôsobom, prípadne, aký majú pôdny podklad. Je na škodu tohto materiálu a nás súčasníkov, že nie všade vojenská kartografi menovite uviedli druhy lesných porastov, teda lesných drevín, aké na rôznych vrchoch rástli. Vojakov skôr zaujímala drevená hmota, to znamená, či stromy lesov sú vysokokmeňové, alebo sú nízkeho vzrastu, prípadne to, či drevo z lesov je využiteľné pre vojenské potreby. Preto sa lesy v týchto opisoch väčšinou spomínajú jednak ako vysokokmeňové, prípadne strednokmeňové, a teda využiteľné, alebo ako kroviny, a teda nevyužiteľné.

Rubrika lúk a močiarov (Wiesen und Sümpfe) inventarizuje kvalitu lúk a pasienkov z hľadiska ich spásania koňmi a dobytkom, tiež dorábky sena, a hlavne sleduje ich priechodnosť s povozníctvom, vrátane vojenského vozatajstva, cez vyskytujúce sa močiare, barinaté

a podmokrené lúky. Z dnešného pohľadu by táto rubrika nemala opodstatnenie, ale keď si uvedomíme realitu 18. storočia, keď bol človek priam existenčne závislý od úžitkovej a ťažnej sily zvierat, tak v tejto rubrike nachádzame pragmatické zdôvodnenie, lebo tráva a lúky mali pre kone či voly priam životnú dôležitosť.

Vojenská kartografi však mimoriadnu pozornosť venovali cestám a hradským (Wege und Straßen), ktoré mali veľký komunikačný a vojenský význam nielen ako spojovacie cesty medzi jednotlivými sídlami, ale hlavne pri presunoch trénovalých vojenských zoskupení. Preto v textovom opisnom materiáli sa prísne rozlišujú hlavné krajinské hradske, poštové hradske, ako aj vedľajšie hradske a vidiecke vozové cesty, tiež chodníky a chodníčky pre peších a zjazdových na koni. V opisoch jednotlivých ciest sa kartografickí dôstojníci zamerali hlavne na kvalitu ich stavu, t. j. či sú dobré alebo zlé, prípadne ako sú prejazdne s ľahkým a ťažkým (vojenským) povozníctvom a vozatajstvom. V opisoch ciest nachádzame aj upozornenia na barinaté a zlé úseky hlavne závozových ciest, tiež na úseky prudkých stúpaní a klesaní. Zvlášť hodnotné sú údaje o pôdnom podklade ciest, hoci väčšinou ide len o generalizované pomenovanie pôd spojené s hlinou, ílom, barinou, čiernou zemou a pod. Z pohľadu slovenskej historickej geografie je textový a kartografický materiál týkajúci sa ciest zvlášť hodnotný, lebo umožňuje vypracovať dokumentačnú a podrobnú generálnu mapu cestnej siete Slovenska tohto obdobia. Takú mapu historická geografia Slovenska postráda, lebo komunikačná sieť odrážala nielen vzostup, ale aj zánik jednotlivých sídliskových a hospodárskych regiónov. Vzhľadom na to, že cestná sieť sa do polovice 19. storočia len výnimočne a málo menila, dovoľuje tento materiál retrospektívne rekonštruovať cestné spojnice ďaleko do minulosti a už exaktne sledovať zmeny cestnej siete v 19. a 20. storočí. Nespornou prednosťou tohto kartograficko-historického prameňa je možnosť priamej konfrontácie a overovania trás ciest jednak podľa mapy, a jednak podľa ich textového opisu. Treba konštatovať, že cestám a hradským, ako jednému z najdôležitejších logistických fenoménov vojenskej 18. storočia, je venovaná na mapách a vo vojenských opisoch mimoriadna pozornosť. Z komunikačného hľadiska treba vyzdvihnúť najmä opisy spresňujúce smerovanie trás ciest v priestore a tangované prechody cez vodné toky mostmi, brodmi, či prievozmi.

Z posledných rubrik o okolitých vrchoch (Umliegende Berge) a poznámok (Anmerkungen) je hodnotná najmä prvá z nich, lebo uvádza desiatky názvov vrchov v dobovom názvosloví. Týka sa to väčšinou dominantných vrchov s vojenským významom z hľadiska svojho výhľadu do okolitej krajiny. Ako príklad uvádzame vrch: Devínska Kobyla (Koblberg), 514,1 m n. m. a vrch: Kramáre (Kramer), 439,4 m n. m. pri Bratislave. Rubriku poznámok (Anmerkungen) vojenská kartografi vyplňovali len pri dôležitých mestách a vojenských pevnostiach, tieto historizujúce údaje však nemajú veľkú hodnotu, lebo odrážajú dobový stupeň poznania historických faktov v 18. storočí. Pri rubrike poznámok treba zdôrazniť informáciu, že autorom týchto rukopisných, historiografických poznámok bol Ján Matej Korabinský (1740 – 1811), historik a geograf, rodák z Prešova, ktorého pre tento účel zamestnal Generálny štáb rakúskej armády vo Viedni. Jeho autorstvo potvrdzujú jednak grafologické porovnania so zachovanými písomnosťami v archíve Lyceálnej knižnice v Bratislave, a jednak texty uverejnené v jeho publikácii *Produkten Lexikon von Ungarn* (1786), ktoré sú neraz úplne identické s opismi jednotlivých sídiel v Prvom vojenskom mapovaní.

Záverom treba povedať, že doteraz nepublikovaný historicko-kartografický prameň, nazývaný Prvé vojenské mapovanie, predstavuje pre dejiny Slovenska druhej polovice 18. storočia hodnotnú základňu, ktorú môžu využiť a zhodnotiť mnohé historické a geografické disciplíny. Týka sa to aj disciplín, ktoré sa zaoberajú riešením priestorovej problematiky, ako napríklad pri spracovávaní urbanistickej a územnej dokumentácie, pri riešení krajinnoko-

logických zmien a využitia krajiny, tiež pri výskume osídlenia a pod. Význam tohto dobového prameňa pre vojenské a regionálne dejiny je vlastne nezastupiteľný.

Klad listov slovenskej časti mapového súboru Uhorska, ktorý vznikol pod vedením von Neuya.

B. KLEIN: DER WERT DER ERSTEN MILITÄRISCHEN KARTIERUNG (1769 – 1785) FÜR DIE MILITÄRISCHE GESCHICHTE DER SLOWAKEI

In diesem Beitrag löst der Autor die Fragen der Quellwertung von Karten und Beschreibungen der Ersten militärischen Kartierung für die Militärgeschichte der Slowakei in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts. Die Karten wurden im Rahmen der 1. militärischen Kartierung Ungarns in den Jahren 1782-1784 verfertigt, der ersten und kompletten Kartierung des heutigen Gebietes der Slowakei. Die militärischen Kartographen der damaligen österreichischen Armee haben zum ersten Mal das Gebiet der heutigen Slowakischen Republik auf 215 Kartenblättern im mittleren Maßstab 1:28 800 und Format der einzelnen Blätter 63 x 42 cm kartiert. Die farbigen, handgezeichneten und mit einer Legende versehenen Originale dieser Karten befinden sich im Staatsarchiv in Wien und wurden bisher in der Slowakei nicht veröffentlicht.

Unteilbarer Bestandteil dieses bisher unbekanten Fonds an Landkarten sind die militärischen Beschreibungen der einzelnen Ansiedlungen in deutscher Sprache, die genau nach den einzelnen Städten, Städtchen, Markplätzen und Dörfern die militärische, topographische und wirtschaftliche Infrastruktur der Gemeinden und Städte beschreiben. Die Einmaligkeit dieser bisher nicht publizierten Beschreibungen besteht darin, dass sie nur bei dieser 1. militärischen Kartierung angewendet wurden. Spezifische Angaben über Siedlungen, feste Bauten, Gewässer, Wälder, Wiesen und Sümpfe, Wege und Landstraßen und umgebene Berge stellen eine bisher nicht voll ausgewertete Quelle einer immensen Datenbasis von Informationen auch für viele weitere wissenschaftliche Gebiete dar. Die militärischen Beschreibungen vorstellen eine bis jetzt noch nicht publizierte Quelle, die verwendbar ist in vielen wissenschaftlichen Bereichen, wie zum Beispiel in der Denkmalschutzpflege, Naturschutzpflege, Militärgeschichte und weiteren. Es wird Aufgabe der heutigen und nächste Generation von Historikern und Kartographen sein, dieses bisher nicht publizierte Werk wissenschaftlich zu bearbeiten und zu veröffentlichen.